

chhòng-khan

Chóng-pian-chip

Pian-chip kap Khan-thâu Siat-kè

Publisher

Tēⁿ Si-chong

Koa Khá-lē

Ko-hiōng Tâi-gí Lô-má-jí Gián-sip-hōe

Tâi-ôan Lô-má-jí Hiáp-hōe Sêng-lip ê Ōe Pó-chûn Tē-kiû ê Tiōng-iàu Chu-gôan: Gí-giân

19th August, 2001
Tiuⁿ Hòk-chû Hōe-tiúⁿ

Lán koan-sim Tâi-ôan Gí-giân Bûn-hòa ê hó peng-iú tōa-tōa sè-sè, tāi-ke CTT!

Kin-á-jit lán tī chia sêng-lip Tâi-ôan Lô-má-jí Hiáp-hōe(TLH), ū sím-mih ì-gī? Lán siūⁿ beh chhòng--siáⁿ? Lán ê bòk-tek sī sím-mih, tī tó-ūi?

Góa siūⁿ chit-ê bûn-tê sī lán chāi-chō múi chit-ê lâng, lóng siūⁿ beh liáu-kái..ê.

Góa beh iōng chit-ê chin kán-tan koh chin chheng-chhó ê koan-liām lâi piáu-sī lán TLH ê chû-tiuⁿ, “Chhiáⁿ pó-chûn tē-kiû siōng ê gí-giân bûn-hòa, he sī tē-kiû ê chu-gôan, mā-sī sè-kài-lâng ê kiōng-tōng châi-sán!”

Kòe-khì, lán ê gí-giân bûn-hòa gôan-thâu lóng-sī thóng-tī-chiá ê hù-siòk ki-koan, chhiūⁿ hák-hāu, sin-bûn pò-chóa, tiān-sī kap la-jí-oh téng-téng tāi-chiòng thôan-pò mûi-thé. In kā pau-chong chin sù-sī ê bûn-hòa kap kè-tát koan-liām tûi téng-kôan tàn--lôh--lâi, lán tiôh ài koai-koai-á chiap-siū! Tī hit-ê bé-phiò, phiàn-phiò kap chò-phiò ê nî-tâi, lán m̄-káⁿ ū sím-mih ì-kiàn. In-ūi lí nā ū kap thóng-tī-chiá bô kāng ê ì-kiàn, khó-lêng lí ē chin hó khòaⁿ! Nā-sī lí m̄-kiaⁿ sí, ì-kiàn chit tōa tui, mā bô siáⁿ lō-iōng! Kék-ke sī tī lín tau m̄ng koaiⁿ..leh, tī chhù-lâi káu pūi hóe-chhia, báng-á tèng gû-kak nā-tiāⁿ! Thóng-tī-chiá chit-tiám-á lóng bô chhùn-bûn--tiôh, bô hìⁿ-haiⁿ--tiôh! Lán sui-jiân koai-koai-á kiáu sòe-kim, lán ê kiáⁿ-tī tī hák-hāu iáu sī bô òh tiôh lán ka-kī ê òe-gí kap bûn-hòa kè-tát-koan! Lán ê òe-gí iáu-sī tē-jī-téng..ê, bô chuí-chún..ê kap bô lō-iōng..ê! Kàu 2001 ê kin-á-jit, lán mā kám-kak iáu-sī án-ne. Bô sím-mih chìn-pō! Lán thiàⁿ-sioh ê Tân Chóng-thóng ū pit-iàu chhut-bīn, thè THBK(Tiong-hôa Bîn-kok) kòe-khì chhò-ngō ê gí-giân chèng-chhek kā Tâi-ôan lâng hōe sit-lé, chhiūⁿ Lí chêng Chóng-thóng ūi 228 án-ne chò!

(Bûn-chiuⁿ kè-siòk tī P.2)

(kè-siòk)

Jit-pún thóng-tī lán Tâi-ôan ê 1920 nî-tâi, lán ê chiân-pòe sêng-lip Tâi-ôan Bûn-hòa Hiáp-hōe teh phah-piàⁿ. Tng-tong-sî, Chhòa Pôe-hóe sian-siⁿ chiū khai-sí kór-bú Tâi-ôan lâng chhái-iōng Se-kok-lâng ê Lô-má-jí lâi bat-jī, thák-chheh, kap kái-siān Tâi-ôan lâng siōng-tōa hâng ê pēⁿ-chèng, “bûn-hòa ñg-sng-tháng”, iōng chit-má ê òe chiū-sī bûn-hòa êng-ióng put-liōng! Chóng-sī, chin khó-sioh. Chit-hong-bīn siū tiôh ké-pâu ê Hán-jîn ì-sek ê pâi-thek, bô tit tiôh chin chē lâng ê jīn-tōng kap chi-chhî. Chit-hong-bīn lèk-sú mā bô hō Tâi-ôan lâng kàu-giàh ê sî-kan, bô jōa kú chiū tñg--khì--ah!

Kàu 1950 nî-tâi, Liân-háp-kok khai-sí tiōng-sī jîn-lüi ê òe-gí. UNESCO(Liân-háp-kok Kho-hák Kàu-iòk kap Bûn-hòa Cho-chit) chû-tiuⁿ, “jîn-lüi ê bô-gí sī chôan sè-kài siōng-kài chán ê kàu-hák gí-giân.” M-kú, Tâi-ôan pī pâi-tû tī Liân-háp-kok ê gōa-kháu, chhiūⁿ Lím Chong-gī kàu-siū kóng..ê, “Formosa, an isolated island with forgotten people”, lán pēng bô

tit tiōh chit-khóan sian-chìn koh ū óan-kiàn hó chú-tiuⁿ ê tì-im. Lán ê bó-gí kè-siòk hō lâng chau-that, hō lâng khòaⁿ-khin, hō lâng thí-chhiò! Kan-ta sóan-kí nā kàu chiah ē kóng kúi-kù-á koh lâi kā lán phiàn-phiò nā-tiāⁿ! Bák-chêng, Liân-háp-kok koh teh chhui-sak Agenda 21, chiū-sī 21 sè-kí tē-kiû ê tōa gī-tê. Pó-chûn chió-sò lâng ê bûn-hòa chiâⁿ-chò sī kài iàu-kín ê sū-kang chi-it. Gí-giân sī pó-chûn bûn-hòa siōng tē-it iàu-kín, ū-hāu koh hó-iōng ê kang-kū. M-kú, lán ê sin chèng-hú kap sin chóng-thóng mā ná-chhiūⁿ lóng bô sî-kan thang siūⁿ--tiōh, mā bô thiaⁿ--tiōh ê khóan! Bô-chhái lán ê sóan-phiò!

Tī chit-khóan bô sím-mih ñg-bāng ê thór-tē kap sî-tāi, lán beh án-chóáⁿ? Lán ē-tàng án-chóáⁿ? Che chiū-sī lán TLH sêng-lip ê lí-iû kap chûn-châi ê ì-gī, lán beh kā sè-kài-lâng kóng, "Tâi-ôan koh ū chit-tîn chiâh-pá siuⁿ-êng koh m̄-chai-sí mā m̄-kiaⁿ-sí ê lâng beh thè sè-kài lâng pó-chûn tē-kiû siōng ê tiōng-iàu chu-gôan ê chit-hâng: gí-giân bûn-hòa!" Lán beh tī chia kā sè-kài soan-pò, "Tâi-ôan lâng bô phah-sng beh hòng-khì in ka-kī ê Tâi-ôan Bó-gí!" Lán koh beh kóng, chiâh-pá siuⁿ-êng chiah ē ū bûn-bêng!

1996 nî, tī Bí-kok ê Michigan sêng-lip chit-ê bîn-kan thôan-thé kiò-chò Terralingua, kán-chheng TL. I ê chong-chí sī beh pó-hō tē-kiû ê gí-giân kap bút-chióng. Gí-giân kap bút-chióng kiám ū koan-hē? Ú sím-mih koan-hē-leh? Kin-kì in ê gián-kiù, gí-giân piàn-hòa jú tōa, iā chiū-sī gí-giân jú chē ê só-châi, bút-chióng jú chē! Iōng Eng-gí lâi kóng, chiū-sī Linguistic diversity, Biodiversity kap Cultural diversity hō-siōng ū koan-hē. In ê lí-lûn sī, gí-giân bûn-hòa ē éng-hióng lâng tûi tōng-bút, sit-bút ê khòaⁿ-hoat kap sú-iōng ê thài-tō. Nā-sī tan-it gí-giân, chin khó-lêng tiōh kan-ta tûi bô kúi chióng tōng-bút, sit-bút ū koan-liām. Chhun..ê lóng m̄-bat, m̄-chai. Tiōh chhìn-chhái chhú-lí. Kiat-kiòk chiū-sī kā chin chē m̄-bat ê bút-chióng lâm-sám-iōng, o-peh pîn, sîm-chì kā húi-biát! Chit-ê chin hó ê lē chiū-sī âng-tâu-sam. Lán chit-má teh tī-liâu leng-gâm(breast cancer) ê sian-tan chiū-sī tûi i thê-liān--chhut--lâi..ê. M-kú tī 1960 nî-tâi, lâng lóng kā khòaⁿ-chò sī bô lō-iōng ê àu-chhâ. In-ūi i ê bok-châi bē-tàng chò ka-kū kap chong-hông. Bô keng-chè lî-ek. Tûi hit tang-chûn ê lâng lâi kóng sng pùn-sò! Siūⁿ bē kàu, chit-má khiok sī pó! M-nâ sī pó, sī cha-bó lâng ê kiù-chhiⁿ! M-nâ sī cha-bó lâng, cha-po lâng mā kâng-khóan. Cha-po lâng mā khó-lêng ê seⁿ leng-gâm! Chiàu Bí-kok ê kho-hák-ka Peter Raven kóng..ê, chit-má Tē-kiû ê bút-chióng chi t-nî siau-biát 1,000 chióng! Chit lâi-té ū jōa chē sī chhiūⁿ âng-tâu-sam chit-khóan ê pô-pòe--leh?

Chò-tîn ián-hòa(Co-evolution), sī chòe-kîn ê sin hák-soat. Chiū-sī kóng, jîn-lûi kap chû-jiân khôan-kéng, pau-koat tōng-bút kap sit-bút, sī tâng-chê teh piän-hòa..ê. Nā-sī án-ne, jîn-lûi chham-ú ê bô-sek sī án-chóáⁿ? Phôaⁿ-ián ê kak-sek sī sím-mih? Chit-má lóng iáu m̄-chai. Lán tòa tī tē-kiû téng só ū ê lâng, lóng ū gī-bû lâi pó-chûn tē-kiû siōng só ū ê gí-giân kap bút-chióng, thang lâu hō chhian-bân nî í-āu lán ê kiáⁿ-sun thang èng-iōng kap hiáng-siū!

Che chiū-sī lán TLH beh chò ê sū-kang kap lán bôk-tek ê só-châi. Lán tâi-ke tàu-tîn lâi phah-piàⁿ, hō-siōng bián-lē, hō-siōng tok-chhiok, mā hō-siōng chun-tiōng kap hō-siōng him-siōng!

To-siā! Chiok tâi-ke "Chiâh-pá siuⁿ-êng, chhòng-chô sin bûn-bêng!"